

FORUM

In de rubriek Forum biedt het BTSZ plaats aan teksten die niet pretenderen wetenschappelijk van aard te zijn, maar die louter een standpunt of opinie van een individu of een groep weergeven en die kunnen bijdragen aan een breder debat en onderzoek terzake

**FORUMTEKST: IS HET BELGISCH SOCIAAL MODEL HOUDBAAR?
DE GEVOLGEN VAN DE EUROPESE AANBEVELINGEN VOOR HET EINDELOOP-
BAAN- EN PENSIOENBELEID: HET WERKGEVERSSTANDPUNT**

605

FORUMTEKST: IS HET BELGISCH SOCIAAL MODEL HOUDBAAR? DE GEVOLGEN VAN DE EUROPESE AANBEVELINGEN VOOR HET EINDELOOPBAAN- EN PENSIOENBELEID: HET WERKGEVERSPUNT

DOOR **BERNADETTE ADNET*** en **ALICE DEFAUW****

* Eerste adviseur, VBO, economiste en experte inzake pensioenen, geneeskundige verzorging en financiering van de sociale zekerheid

** Attaché, VBO, economiste en experte inzake arbeidsmarktvoorwaarden

We stellen vast dat het enigszins aan fut ontbreekt om de socialezekerheidsregelingen te hervormen en de uitgaven te beheersen. Met de lancering van de sociale dimensie van Europa en de Europese werkgelegenheidsstrategie zien we overal nieuwe maatregelen opduiken, zoals activering, het aan het werk houden van oudere werknemers, flexicurity, enz. In België werd het Generatiepact in 2005 voorzichtig officieel gemaakt. De hervormingen van de arbeidsmarkt gaan verder maar op een traag tempo en brugpensioen is nog altijd toegestaan. Op pensioenvlak is het voor hervormingen wachten op Europese druk. Eerst wordt in 1997 een eerste hervorming rond de gelijke behandeling van mannen en vrouwen doorgevoerd en in 2011 worden, onder druk van de nieuwe economische governance van de Europese Commissie, opnieuw belangrijke maatregelen getroffen.

In welke mate zet de vergrijzing van de bevolking de financiële houdbaarheid van het Belgische sociaal model op losse schroeven? Heeft de Europese integratie eveneens gevolgen voor dit model? Hierna volgt een analyse van de invloed van Europa op het nationale sociaal beleid, met bijzondere aandacht voor België en zijn loopbaaneinde- en pensioenbeleid.

1. **ALGEMEEN KADER: DE SOCIALE PARTNERS EN DE SOCIALE ZEKERHEID**

In België liggen de sociale partners, samen met de overheid, aan de oorsprong van de socialezekerheidsregelingen. De sociale zekerheid heeft in ieder Europees land haar eigen ontwikkelingsgeschiedenis. Het traject werd in de loop van de tijd gewijzigd onder sociale, demografische, budgettaire en Europese druk. In dit deel bespreken we de geschiedenis van de Belgische sociale zekerheid, met tot besluit de zienswijze van de werkgevers. In een tweede deel onderzoeken we de invloed van Europa en zullen we zien dat de Europese Unie zowel op het gebied van pensioenen als op het

stuk van hervormingen op de arbeidsmarkt de inertie van het beleid in België heeft doorbroken.

1.1. INLEIDING: OORSPRONG VAN DE SOCIALE ZEKERHEID EN VAN HET PARITAIR BEHEER

De sociale verzekeringen voor werknemers werden geleidelijk ingevoerd in de loop van de 19e eeuw. In 1850 richtte de Staat, die de werknemers wilde helpen om voor zichzelf een pensioen te vormen, de Algemene Lijfrentekas op. In 1924 wordt de verplichte verzekering tegen de geldelijke gevolgen van ouderdom en vroegtijdige dood van de arbeiders goedgekeurd en tijdens de oorlog wordt de besluitwet van 28 december 1944, de basiswet van de sociale zekerheid voor werknemers, bekendgemaakt in het Belgisch Staatsblad. Deze besluitwet was in ruime mate geïnspireerd door het *'Ontwerp van overeenkomst tot sociale solidariteit'* dat in 1944 was ondertekend door de vertegenwoordigers van de werkgevers en van de arbeiders. Zij vragen aan de regering om "zodra het land zijn onafhankelijkheid zal hebben teruggekregen, een reeks dringende maatregelen te treffen met de bedoeling tegemoet te komen aan de gedurende de bezetting door het merendeel der arbeiders ondervonden ellende (...). Deze dringende maatregelen hebben voornamelijk betrekking op het loonstelsel, de instelling van een volledig systeem van sociale zekerheid voor de werknemers met als ondergrond de nationale samenwerking, en het herstellen of het invoeren van stelsels van paritaire samenwerking tussen werkgevers- en werknemersorganisaties" (De Galan, 1995).

De gekozen aanpak volgt het 'Bismarck-concept', genoemd naar de Duitse kanselier die het eerste systeem van dit type invoerde. De besluitwet van 1944, die bevestigd werd door de wet van 29 juni 1981 houdende de algemene beginselen van de sociale zekerheid voor werknemers, verklaart dat de sociale zekerheid tot doel heeft "het arbeidsinkomen van de werknemer te vervangen of aan te vullen ten einde hem te vrijwaren tegen de gevolgen van bepaalde arbeidsrisico's, tegenover bepaalde gezins- en levensomstandigheden en sociale risico's...".

De werkgevers en de werknemers willen in die tijd, als voornaamste geldschietter, deel uitmaken van de beheerscomités van elke sector van de sociale zekerheid om:

- een inpalming van de sociale zekerheid door de overheid te vermijden;
- het specifieke karakter van de vrije organisaties die op dit gebied aan de slag waren (ziekenfondsen in de ziekte- en invaliditeitsverzekering (ZIV), vakbondskassen voor werkloosheid, kinderbijslagfondsen van de werkgevers en werkgeversfondsen voor jaarlijkse vakantie van de arbeiders), te bewaren;
- een verzwaring van de sociale lasten – waarvoor er bij een totale overname door de Staat geen belemmering meer zou bestaan – te voorkomen.

De bevoegdheden van de beheerscomités – wet van 25 april 1963 betreffende het beheer van de instellingen van openbaar nut – liggen op het vlak van het administratieve en financiële beheer. De bevoegdheden hebben ook betrekking op de raadpleging over de regelgeving, hetzij op verzoek van de voogdijminister (adviezen), hetzij uit eigen beweging (voorstellen). De sociale zekerheid is in handen van de sociale partners.

Mettertijd wordt de sociale verzekering uitgebreid en wordt ze een sociale zekerheid ten dienste van verschillende vormen van beleid. De sociale zekerheid moet dienen om de armoede te bestrijden, om de overheidsfinanciën te saneren, om de tewerkstelling te bevorderen of om de economie weer op gang te brengen. Ze wordt uitgebreid om nieuwe sociale risico's, zoals de begeleiding van de combinatie werk-gezin, te dekken. Met de economische crisis die midden de jaren zeventig haar stempel drukt op België, is het gewicht van de Staat toegenomen en is het paritair beheer verzwakt.

1.2. EVOLUTIE VAN DE SOCIALE ZEKERHEID – INSTRUMENTEN VOOR VEELERLEI BELEID

1.2.1. Instrument voor herverdeling van de groei en ter bestrijding van de armoede

De armoedebestrijding wordt een van de belangrijkste doelstellingen van de sociale zekerheid. Allerlei internationale akten (de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, het Europees sociaal handvest, Verdrag nr. 102 van de Internationale Arbeidsorganisatie, ...) wijzen erop dat een moderne Staat alle burgers in alle levensomstandigheden een minimale bescherming moet garanderen. De solidariteit van het socialezekerheidsstelsel werd steeds meer uitgebreid door niet op bijdragen gebaseerde rechten te creëren op het gebied van:

- pensioenen: de gelijkstellingen van de inactiviteitsperioden met arbeid, het minimumpensioen;
- werkloosheid: de openstelling voor studenten, de vrijstelling van werkzoekinspanningen om zeer ruime redenen;
- ziekte- en invaliditeitsverzekering: de dekking voor de onregelmatige werknemers, dat wil zeggen, werknemers die niet het aantal arbeidsdagen halen dat vereist is om het recht op uitkeringen te openen.

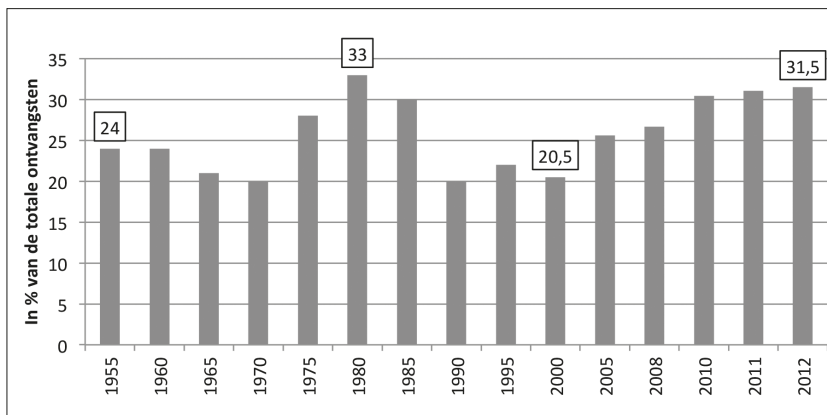
De grens tussen sociale verzekering en sociale bijstand wordt soms dun.

1.2.2. Instrument bij de sanering van de overheidsfinanciën

Midden de jaren zeventig, wanneer de economische crisis volop woedt en het werkloosheidsrisico duidelijk zichtbaar wordt, neemt de tegemoetkoming van de Staat in de financiering van de sociale zekerheid toe tot ze een hoogtepunt bereikt in 1983. Vanaf dan stelt de regering vast dat de verhoogde staatsbijdrage het globale even-

wicht van de overheidsfinanciën in gevaar brengt en wordt er besloten tot allerlei plannen met als doel de tegemoetkoming van de Staat terug te schroeven. Sinds 2008 wordt de federale Staat opnieuw gedwongen om bij te dragen aan de financiering van de sociale zekerheid (grafiek 1); deze aderlating mag niet blijven duren. In de context van de Economische en Monetaire Unie versterkt de Europese Unie haar begrotingsprocedures en staat ze niet langer toe dat een Staat een buitensporig tekort heeft.

GRAFIEK 1: DE ALGEMENE MIDDELEN (OVERHEIDSSUBSIDIE EN ALTERNATIEVE FINANCIERING) IN DE FINANCIERING VAN DE SOCIALE ZEKERHEID: WE BENADEREN HET RECORDNIVEAU VAN HET BEGIN VAN DE JAREN TACHTIG

Bron: Kesenne, J., september 2012.

1.2.3. Instrument in het werkgelegenheidsbeleid

De sociale zekerheid bekleedt een cruciale plaats in het werkgelegenheidsbeleid.

Voorbeelden:

- vermindering van de loonkosten via de programma's ter vermindering van de sociale lasten;
- beleid ter bestrijding van de werkloosheidsvallen door de werkloosheidsuitkeringen op een lager niveau te houden dan het nettominimumloon;
- activering om te vermijden dat passief socialeuitkeringtrekkers worden betaald die zouden blijven steken in de socialezekerheidsregelingen;
- hervorming van de werkloosheidsverzekering om een snellere herinschakeling van de werkzoekenden in de hand te werken;
- hervorming van het brugpensioen om het voortijdige vertrek van de oudere werknemers te beletten.

Dit beleid is voortdurend versterkt sinds eind de jaren negentig, begin 2000 het concept actieve welvaartsstaat werd gelanceerd. Volgens dit concept moeten de burgers meer aangespoord worden om de overstap van een uitkering naar werk te maken. Bovendien is België de kampioen van de loonkosten geworden, wat automatisering van de productieprocessen, productieverplaatsing naar het buitenland, kortom jobverlies, in de hand werkt. Om de arbeidskosten te verminderen, is er steeds meer sprake van alternatieve financiering van de sociale zekerheid of van tax shift. Zonder beheersing van de uitgaven is het echter uiterst moeilijk om andere financieringsbronnen te vinden, aangezien België voor vrijwel alle belastingen en taksen recordhoogten bereikt.

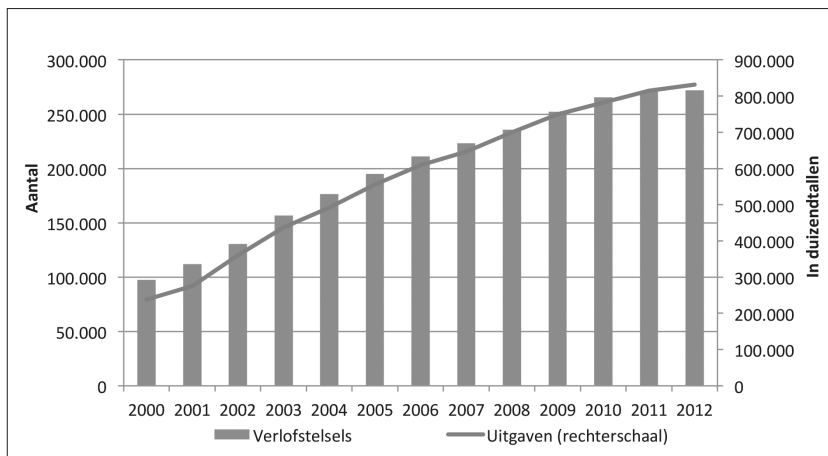
1.2.4. Instrument in het beleid voor het combineren van werk en gezin

Er komen nieuwe risico's aan het licht en er worden nieuwe prestaties gecreëerd:

- de loopbaanonderbreking; omgevormd tot tijdskrediet voor de privésector, om het mogelijk te maken werk en gezin beter te combineren;
- de dienstencheques die het mogelijk maken 'prestaties voor huishoudelijk werk' te kopen en die zo de werknemer van zijn huishoudelijke taken bevrijden zodat hij zich meer ten volle aan zijn beroepsarbeid of aan zijn gezin kan wijden.

We stellen vast dat het verlovenbeleid een zeker succes heeft. Sommige werknemers cumuleren alle mogelijke soorten verlof en trekken zich aldus gedurende min of meer lange perioden terug uit de arbeidsmarkt, zonder belangrijke gevolgen voor de berekening van hun pensioen. Aan dit beleid zijn echter zowel budgettaire kosten (grafiek 2) als organisatorische kosten verbonden. Het verlovenbeleid (ouderschapsverlof, vaderschapsverlof, tijdskrediet met redenen, tijdskrediet zonder reden, ...) ontregelt het werk; vele bedrijven weten niet meer hoe ze het hoofd moeten bieden aan het tijdelijke vertrek van hun personeel.

De RVA, het belangrijkste kanaal voor de toekenning van familiaal verlof en van verlof aan het einde van de loopbaan, heeft het aantal personen en de uitgaven (inflatie inbegrepen) tussen 2000 en 2012 met gemiddeld 11% per jaar zien stijgen.

GRAFIEK 2: EVOLUTIE VAN HET AANTAL PERSONEN EN VAN DE UITGAVEN MET BETREKKING TOT DE VERLOFSTELS

Bron: RVA.

1.3. BESLUIT – STANDPUNT VAN DE VBO-WERKGEVERSVERTEGENWOORDIGERS

De sociale zekerheid is een verzekering voor de werknemers, maar ze vervult vele andere opdrachten. Ze is niet langer uitsluitend gebaseerd op het paritair beheer. Dat leidt tot een legitimiteitscrisis bij de bijdragebetalers, zowel werkgevers als werknemers van wie het loon de socialezekerheidsplafonds te boven gaat: waarom bijdragen betalen? We hebben recht op een uitkeringsforfait en betalen bijdragen op een onbegrensd loon en waarvoor dragen we bij? We betalen bijvoorbeeld bijdragen om vele jaren werkloosheid van sommige burgers mee te tellen bij de berekening van het pensioen; met een gevoel van onmacht bij de sociale partners: de uiteindelijke beslissingen worden genomen door de regering; en een gevoel van collaboratie: de werkgeversvertegenwoordigers zouden, aangezien ze aanwezig zijn in de beheersorganen, ervan beschuldigd kunnen worden achter de ontsparing van de uitgaven te staan, er niet in geslaagd te zijn maatregelen ter beheersing van de uitgaven voor werkloosheid, pensioenen, geneeskundige verzorging... op te leggen, wat tot gevolg heeft gehad dat de fiscale en parafiscale druk moest worden verhoogd. De werkgevers wijken af van de basissocialezekerheid; dit zou contradictorisch kunnen lijken, maar daarom verkleint hun rol op het stuk van sociale bescherming nog niet. Ze worden namelijk sterk aanwezig op het gebied van de aanvullende sociale zekerheid: inzake pensioenen, geneeskundige verzorging en invaliditeitsverzekering. In vele ondernemingen maken deze aanvullende socialezekerheidsvoordelen deel uit van het bezoldigingspakket en blijven ze in de ogen van de werkgevers een middel om de besten aan te trekken in de strijd om talentvolle werknemers. Dat leidt tot grote ongelijkheden in de sociale dekking.

Deze crisis in het beheer van de sociale zekerheid gaat vergezeld van een structureel financieel tekort dat ondanks de verschillende ingevoerde hervormingen blijft bestaan, omdat deze vaak te traag ten uitvoer worden gelegd. We stellen vast dat het enigszins aan fut ontbreekt om de socialezekerheidsregelingen te hervormen en de uitgaven te beheersen.

Bijgevolg is de wettelijke sociale zekerheid een ‘rommelkast’ geworden en verliest ze haar karakter van sociale verzekering. De werkgevers zien haar meer als een kostenfactor, omdat de begrenzing van de sociale bijdragen bij de berekening werd opgeheven en omdat het almaar ingewikkelder wordt om bepaalde bijdragen, zoals de loonmatigingsbijdrage die werd ingevoerd om de indexsprongen van de jaren tachtig in de sociale zekerheid te ‘betalen’, uit te leggen aan een buitenlandse investeerder of aan een werknemer die deze periode niet heeft meegemaakt. Het tenietgaan van de link tussen beroepssituatie en recht op sociale prestaties en de andere evoluties die werden waargenomen in de sociale zekerheid, zijn van dien aard dat we ver af zijn van de verzekering die in een paternalistisch elan door de werkgevers in het leven werd geroepen.

2. INVLOED VAN EUROPA OP HET WERKGELEGENHEIDSBELEID VOOR OUDEREN EN DE PENSIOENEN

Ieder land heeft zijn socialezekerheidsgeschiedenis gehad. De invloed van Europa is weliswaar steeds meer merkbaar, maar blijft toch beperkt, omdat de lidstaten volledig bevoegd blijven en omdat zij het zijn die de essentiële beslissingen zullen nemen inzake de financiering, de structuur van de uitkeringen, het beheer van de socialezekerheidsprogramma's. Voor dit artikel concentreren we ons op het loopbaaneinde en pensioenbeleid omdat, als er één grote gemeenschappelijke uitdaging is waar alle lidstaten van de Europese Unie (EU) bezorgd over zijn, het wel de vergrijzing van de bevolking is.

We onderscheiden twee subperiodes: een periode vóór 2010, met een beperktere invloed, maar niettemin een directe impact op het beleid inzake het loopbaaneinde en de pensioenen, en een periode vanaf 2010, met een nieuw, veel dwingender economisch bestuur voor de lidstaten. In de loop van deze periode worden diverse processen ingevoerd en zet België, vooral om budgettaire redenen, hervormingen voor het loopbaaneinde en de pensioenen op het getouw.

2.1. PERIODE VOOR 2010: DE ROL VAN EUROPA LIJKT BEPERKTER, MAAR IS AL BESLISSEND OM BELGIE TOT HERVORMINGEN AAN TE ZETTEN

De invloed van Europa op het nationaal sociaal beleid wordt uitgeoefend via meerdere kanalen:

- de juridische kanalen: richtlijnen, arresten van het Europese Hof van Justitie;
- de economische en monetaire kanalen: de open coördinatiemethodes, de richtsnoeren, de aanbevelingen en het Stabiliteits- en groeipact dat betrekking heeft op de begroting en dat in een sanctiemechanisme voorziet.

Wij onderzoeken de invloed van Europa op het beleid inzake werkgelegenheid voor ouderen en inzake pensioenen.

2.1.1. Het werkgelegenheidsbeleid voor ouderen

a) Europees kader: de Europese werkgelegenheidsstrategie (EWS) en de Open coördinatiemethode (OCM)

Het heeft enige tijd gekost vooraleer Europa invloed kreeg op het werkgelegenheidsbeleid, en in het bijzonder op dat voor de oudere werknemers in België.

In 1997 wordt, met het Verdrag van Amsterdam, de Europese werkgelegenheidsstrategie op gang gebracht die een kader opzet, de open coördinatiemethode, dat de landen van de EU de mogelijkheid biedt informatie en hun ervaringen uit te wisselen. Hiermee wordt beoogd hun werkgelegenheidsbeleid te coördineren. De bedoeling is een echt kader voor multilateraal toezicht op te zetten. Dat berust op meerdere elementen:

- de invoering van richtsnoeren die richting moeten geven aan de nationale prioriteiten en doelstellingen, in het bijzonder via het opstellen van de nationale actieplannen (NAP's)¹;
- het opstellen van een gezamenlijk verslag over de werkgelegenheid;
- door de Commissie verstrekte specifieke aanbevelingen per land.

In 2000 gaat de Strategie van Lissabon voor groei en werkgelegenheid in dezelfde geest verder met de invoering van bepaalde doelen in termen van werkgelegenheid die tegen 2010 bereikt moeten worden. Men beseft dat de werkgelegenheid een essentiële rol speelt bij de bevordering van de groei van de landen, en nog meer in een context van vergrijzing van de bevolking en voortdurende verbetering van de levensverwachting. Dat leidt tot drie grote doelstellingen op het vlak van werkgelegenheid: een werkgelegenheidsgraad van 70% in totaal, van meer dan 60% bij de vrouwen en van minstens 50% bij de oudere werknemers (55-64 jaar). Vanaf dat moment, met deze laatste doelstelling, doet het concept 'actief ouder worden' zijn intrede in een streven om de tewerkstelling van de ouderen te stimuleren.

b) Omzetting in Belgisch beleid: het Generatiepact

Hoewel België, net als de andere landen van de EU, het hoofd moet bieden aan de uitdagingen van de vergrijzing, is deze situatie in ons land misschien proble-

(1) Vandaag nationale hervormingsprogramma's (NHP's) genoemd.

matischer aangezien zich hier in de loop van de voorgaande decennia een echte cultuur van vervroegde uittredingen heeft ontwikkeld. Men geloofde, ten onrechte, dat de invoering van het brugpensioen en het vertrek van de oudere werknemers het antwoord was op het probleem van de jeugdwerkloosheid. De werkelijkheid weerlegt deze vaststelling, aangezien de landen met een hoge tewerkstellingsgraad van de oudere werknemers ook goed presteren bij de tewerkstelling van de jongeren (OESO, 2013).

In België verloopt het proces zeer langzaam. We nemen de tijd vóór we ons beginnen te interesseren voor de kwestie van het actief ouder worden en om bepaalde maatregelen in te voeren. Pas in 2005 worden de eerste stappen gezet met het verschijnen van het Generatiepact. Daarin is een reeks maatregelen bijeengebracht om de werknemers ertoe aan te zetten om langer aan het werk te blijven en zo het hoofd te kunnen bieden aan de kosten van de vergrijzing en de houdbaarheid van het socialezekerheidssysteem te verzekeren². De beperking van de mogelijkheden om met brugpensioen te gaan, vormt dus de hoofddoelstelling ervan. Enerzijds zijn er bepaalde maatregelen die tot doel hebben de werknemers ertoe aan te moedigen langer aan het werk te blijven, en anderzijds zijn er maatregelen die bestemd zijn om de werkgevers ertoe aan te moedigen om hun werknemers langer aan het werk te houden en de aanwerving van oudere werknemers te bevorderen. De maatregelen omvatten onder meer de mogelijkheden om zijn loopbaan te versoepelen (via het tijdskrediet aan het einde van de loopbaan), de wil om de loonspanning tussen jongeren en ouderen te verminderen, de verzwaaring van de voorwaarden voor toegang tot het brugpensioen, een bewustmakingscampagne om de mentaliteit te doen veranderen en nog heel wat andere. Met al deze elementen lijken er belangrijke verbeteringen en stappen vooruit in het verschiep te liggen. Bovendien voorzag het Solidariteitspact in bepaalde evaluaties om na enkele jaren de vooruitgang te kunnen meten. De werkgelegenheidsgraad van de 55-plussers (die in 2005 met 31,8% tot de laagste van de Unie behoorde) moet bijvoorbeeld sterker vooruitgaan dan in de EU-15 tegen 2011 of 2013. Als er onvoldoende vooruitgang is, zouden de voorwaarden voor toegang tot het brugpensioen bij lange loopbanen verzwaard kunnen worden.

c) Stand van zaken

De invloed van Europa is gedurende deze periode vooral cognitief. Hij heeft het mogelijk gemaakt bepaalde thema's en concepten, zoals de activering, het actief ouder worden of ook de flexizekerheid, te introduceren en centraal te plaatsen in de nationale besprekingen.

(2) Maatregelen ten gunste van de aanwerving van jongeren, van de welvaarts koppeling van de sociale uitkeringen alsook een hervorming van de financiering van de geneeskundige verzorging, werden eveneens opgenomen in het Solidariteitspact.

Hoewel het Solidariteitspact het element is geweest dat de interesse voor het actief ouder worden op gang bracht, en hoewel het een reeks interessante en veelbelovende maatregelen bijeenbrengt, merken we toch op dat het in België heel wat voeten in de aarde heeft vóór er reële maatregelen worden genomen. Eind 2011 maken de sociale partners, op verzoek van de minister van Werk, een evaluatie van het Solidariteitspact. Daaruit komt naar voren dat het Pact op zich een mislukking is, aangezien de doelstellingen lang niet werden gehaald en er sinds 2005 weinig vooruitgang werd geboekt.

Er wordt bijvoorbeeld wel een positieve evolutie waargenomen in de tewerkstelling van oudere werknemers, maar die is allesbehalve spectaculair en ligt een eind beneden de in het Pact bepaalde doelstelling. De evolutie van de werkgelegenheidsgraad in België moest 1,5 keer hoger zijn dan in het gemiddelde van de EU. In België is de werkgelegenheidsgraad van de 55- tot 64-jarigen over de periode 2005-2012 met 7,7 procentpunten (pp.) gestegen. Deze evolutie volstaat echter niet en de doelstelling is verre van bereikt: de verhouding tussen de in België waargenomen evolutie (7,7 pp.) en die in de EU (6,7 pp.) bedraagt over deze periode slechts 1,15 (tabel 1).

TABEL 1: EVOLUTIE VAN DE WERKGELEGENHEIDSGRAAD VAN DE 55- TOT 64-JARIGEN

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Evolutie 2005-2012
EU-15	44,2%	45,3%	46,5%	47,4%	47,9%	48,4%	49,5%	50,9%	+ 6,7 pp.
België	31,8%	32,0%	34,4%	34,5%	35,3%	37,3%	38,7%	39,5%	+ 7,7 pp.

Bron: Eurostat, Arbeidskrachtenenquête (LFS).

Nog een te groot aantal en te vaak verlaten werknemers vervroegd de arbeidsmarkt. De effectieve leeftijd om met pensioen te gaan is sinds 2005 slechts zeer weinig gestegen en ligt een stuk beneden de wettelijke pensioenleeftijd (tabel 2).

TABEL 2: EVOLUTIE VAN DE EFFECTIEVE LEEFTIJD OM MET PENSIOEN TE GAAN, NAAR GESLACHT, IN BELGIE

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Mannen	58,7	59,0	59,6	59,8	59,1	60,6	59,6
Vrouwen	57,5	57,8	58,7	58,6	59,1	58,9	59,0

Bron: ramingen van de OESO gebaseerd op de resultaten van de zowel nationale als Europese arbeidskrachtenenquêtes.

We zijn ons ervan bewust dat het Pact het mogelijk heeft gemaakt om zich te beginnen te interesseren voor de problematiek van het actief ouder worden en het belang en de noodzaak van een handelend optreden te begrijpen. De uitvoering van de maatregelen is echter heel en al te oppervlakkig.

2.1.2. De pensioenen

Bij de pensioenen heeft het debat over de gelijkheid mannen-vrouwen op het stuk van pensioenleeftijd en de berekening van de pensioenen gedurende nagenoeg 20 jaar de agenda gedomineerd. De overheid heeft er alles aan gedaan om de einddatum van de hervorming uit te stellen; in 1997 wordt de Europese invloed omgezet in Belgisch beleid.

a) Europees kader: het beginsel van de gelijkheid mannen-vrouwen in richtlijn 79/7

Vanaf het einde van de jaren tachtig, begin de jaren negentig oefent de Europese wetgeving met betrekking tot de gelijkheid tussen mannen en vrouwen een significante invloed uit op de nationale sociale wetgevingen, zowel op het vlak van arbeid (artikel 119 van het Verdrag van Rome betreffende de gelijke beloning en richtlijn 76/207 betreffende de gelijke behandeling van mannen en vrouwen op het gebied van arbeidsvoorwaarden en van ontslag), als op het vlak van aanvullende sociale bescherming (arrest Barber) en op het vlak van sociale zekerheid (richtlijn 79/7 inzake de geleidelijke tenuitvoerlegging van het beginsel van gelijke behandeling van mannen en vrouwen op het gebied van de sociale zekerheid).

De richtlijn 79/7 van 19 december 1978 betreffende de geleidelijke tenuitvoerlegging van het beginsel van gelijke behandeling van mannen en vrouwen op het gebied van de sociale zekerheid, bepaalt in haar artikel 7 dat de lidstaten de bevoegdheid hebben om “de vaststelling van de pensioengerechtigde leeftijd met het oog op de toekenning van ouderdoms- en rustpensioenen en de gevolgen die hieruit kunnen voortvloeien voor andere prestaties” van haar toepassingsgebied uit te sluiten. België heeft zich lang op deze uitsluitingsbevoegdheid gebaseerd om te vermijden dat het een beslissing moest nemen over de delicate kwestie van de pensioenleeftijd – 60 of 65 jaar – en van de pensioenberekening – op een loopbaan van 40 jaar of op een loopbaan van 45 jaar – zoals ze respectievelijk voor de vrouwen en de mannen worden toegepast. In 1990 echter wijst het Europees Hof van Justitie een arrest – dat bekendstaat onder de naam van de Brit die de zaak aanhangig heeft gemaakt, Barber – dat alle lidstaten ertoe verplicht om voor de aanvullende pensioenen hetzelfde pensioenreglement voor de mannen en de vrouwen aan te nemen. België is van mening dat dit niet zijn wettelijke pensioenen aangaat; het heeft trouwens een wet afgekondigd die een flexibele pensioenleeftijd tussen 60-65 jaar invoert, maar die wel een verschillende berekening voor mannen (in 45sten) en voor vrouwen (in 40sten) behoudt. In 1993 antwoordt het Europees Hof echter op een prejudiciële

vraag van de Arbeidsrechtbank te Antwerpen dat België weliswaar elk verschil in leeftijd voor het ingaan van het pensioen heeft weggewerkt, maar dat het niet langer een onderscheid in de wijze van berekening van dat pensioen in stand mag houden; de benadeelde groep (de mannen) heeft recht op de toepassing van dezelfde regelgeving als die van de bevoordeelde groep (de vrouwen). De toenmalige minister van Pensioenen laat dan weten dat een verlaging van de pensioenberekening naar 40sten voor iedereen budgettair onhaalbaar is, maar dat een berekening in 45sten de vrouwen, van wie de loopbaan nog vrij kort is, te zeer zou benadelen...

b) Omzetting in Belgisch beleid: de pensioenhervorming van 1997

“Plus moyen de reculer, il faut trancher: il y a trop longtemps que la Belgique joue au chat et à la souris avec l’Europe, en refusant obstinément de considérer les hommes et les femmes égaux devant la pension. A bout de patience, la Commission européenne se fâche... l’Etat belge risque cette fois l’amende s’il ne se met pas en règle.” (La Meuse, 1996). Zo vatten de journalisten het samen nadat verschillende klachten zijn ingediend tegen de Belgische pensioenwetgeving en na de definitieve aanmaning van Europa. België probeert deze een laatste keer te pareren met een wet tot interpretatie van de wet van 20 juli 1990 die een flexibele pensioenleeftijd invoert, maar die niets verandert aan de verschillende berekening van het pensioen van mannen en vrouwen. Ten slotte, op 17 januari 1997, publiceert het Belgisch Staatsblad het koninklijk besluit dat de volledige gelijkheid zowel op het vlak van leeftijd als van berekening van het wettelijk pensioen uitvoert. De hervorming wordt gespreid over een periode van 12 jaar en wordt toegepast op de pensioenen die ingaan tussen 1 juli 1997 en 1 december 2008.

De overheid denkt dat ze met deze hervorming van 1997 een oplossing heeft gevonden voor de financiële houdbaarheid van de wettelijke pensioenregelingen. Ze gaat dan een zeer softe strategie verdedigen die is opgebouwd rond drie hoofdlijnen:

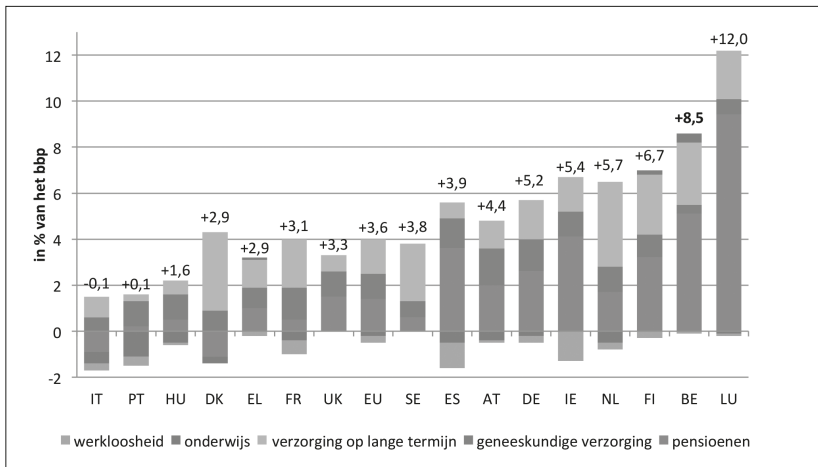
- gezonde overheidsfinanciën;
- democratisering van de tweede pijler;
- stijgende activiteitsgraad van de bevolking.

De raming van de budgettaire kosten – of de toename van de sociale uitgaven in het bbp tegen 2060 – stijgt duidelijk van het ene tot het andere verslag van de Studiecommissie voor de Vergrijzing. Deze stijging wordt beïnvloed, enerzijds, door de conjunctuurcycli (daling van het bbp in 2009) en anderzijds, door de maatregelen ter herwaardering van de sociale uitgaven (reëlgroeinorm van 4,5% in de geneeskundige verzorging gedurende 9 jaar (!) en welvaartsaanpassing van de sociale uitkeringen, met name bij de pensioenen). De budgettaire kost van de vergrijzing is een van de hoogste van de EU (grafiek 3). Het Generatiepact, dat tot doel had de werkgelegenheidsgraad te verhogen, sorteert in de praktijk weinig effect (tabellen 1 en 2).

De strategie die erin bestond de rentelasten te laten dalen en een ruimschoots positief (primaire) saldo te behouden om te zorgen voor de toekomstige financiering van de sociale uitgaven, werd niet meer in acht genomen en werd versoepeld. Ondertussen sloeg de financiële en economische crisis toe en verslechterde de budgettaire positie van België. Frank Vandenbroucke merkt in zijn jongste werk (Vandenbroucke, 2013) op: “Te lang hebben we geloofd dat een louter budgettaire strategie van ‘voorfinanciering’ zou volstaan om de vergrijzing op te vangen, zonder systemische wijzigingen aan het sociale bestel en met name aan het pensioenstelsel.”

De budgettaire kost van de vergrijzing is in België een van de hoogste van Europa (zie grafiek 3).

GRAFIEK 3: TOENAME VAN DE LEEFTIJDGEBONDEN UITGAVEN 2010-2060

Bron: Ageing Report 2012, Europese Commissie.

2.2. PERIODE NA 2010: DE NIEUWE ECONOMISCHE GOVERNANCE, HET EUROPEES SEMESTER WORDEN KEURSLIJVEN DIE BELGIË VERPLICHTEN OM TE HERVORMEN

Na de financiële en economische crisis die de lidstaten in 2008 treft en waar thans een opleving op volgt die lijkt aan te houden, lopen de begrotingstekorten van vele lidstaten op, terwijl sommige op koers blijven; de rating van vele lidstaten op de financiële markten gaat aan het wankelen en de spread of het interestverschil van de OLO's op 10 jaar tussen Duitsland en sommige landen is zeer groot. Ook België staat onder druk. Aangezien de Economische en Monetaire Unie bedreigd is, reageert de Commissie door diverse Europese begrotingscontrole-, macro-economische

en hervormingsprocessen te versterken. De aanbevelingen die in het kader van het Europees semester aan de verschillende lidstaten worden gedaan, mogen niet langer luchtig worden opgevat, want dan kan een sanctieprocedure worden gestart.

2.2.1. De aanbevelingen voor België

De aanbevelingen voor België van de jongste drie jaren (2011, 2012, 2013) hebben in het bijzonder betrekking op de noodzaak om de houdbaarheid op lange termijn van de overheidsfinanciën te verbeteren door de leeftijdsgebonden overheidsuitgaven te beperken. Europa viseert hier de brugpensioenprogramma's, de uitgaven voor langdurige verzorging en de wettelijke pensioenleeftijd, die aan de levensverwachting moet gekoppeld worden.

De jongste aanbevelingen in verband met de vergrijzing en de pensioenen, die zijn goedgekeurd door de Europese Raad van 9 juli 2013, zijn de volgende:

“Step up efforts to close the gap between the effective and statutory retirement age, including by pursuing the on-going reforms to reduce the early-exit possibilities. Underpin reforms of the old-age social security systems with employment-support measures and labour-market reforms conducive to active ageing. Increase the effective retirement age by aligning retirement age or pension benefits to changes in life expectancy. Continue to improve the cost-efficiency of public spending on long term institutional care.”

2.2.2. Na het Generatiepact

Om te beantwoorden aan de aanbevelingen van de Europese instellingen met betrekking tot de sanering van de overheidsfinanciën en aldus het voortbestaan van ons sociaal model en onze economische groei te kunnen veiligstellen, werkt de regering een groot aantal structurele maatregelen uit in het regeerakkoord van 1 december 2011³. Daarin is de bewustwording van de problematiek aanwezig: er wordt erkend dat het noodzakelijk is het loopbaaneinde te hervormen om de tewerkstelling van oudere werknemers te bevorderen.

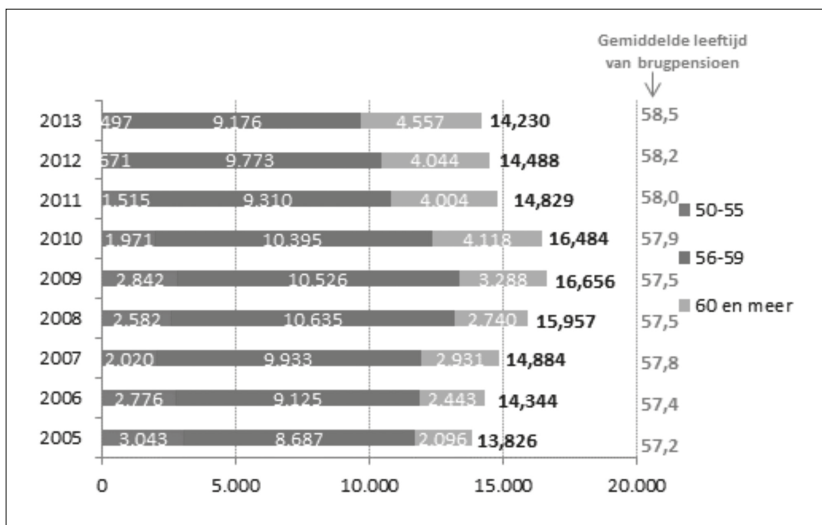
Vanaf 2012 worden de voorwaarden voor toegang tot de werkloosheid met bedrijfs-toeslag (het vroegere brugpensioen) strenger. De noodzaak van een hervorming valt niet te betwisten. Sinds 2005 is de gemiddelde effectieve leeftijd van toetreding tot de werkloosheid met bedrijfstoeslag slechts zeer licht gestegen: met nauwelijks een jaar over de periode 2005-2012. Hoewel er sinds 2011 een zekere positieve evolutie in het aantal toetreders en in de leeftijdsstructuur van de toetreders wordt vastgesteld (grafiek 4), blijft het totale aantal gerechtigden zeer hoog. Bovendien vormt het

(3) Het regeerakkoord is beschikbaar op http://premier.fgov.be/sites/all/themes/custom/tcustom/Files/Regeerakkoord_1_december_2011.pdf.

bestaan zelf van de werkloosheid met bedrijfstoelage voor de werkgevers een echte rem op de aanwerving van oudere werknemers, omdat ze zorgt voor een belangrijk risico, namelijk dat de werkgevers op korte termijn, doordat er bepaalde sector-cao's bestaan, geconfronteerd worden met een vraag naar brugpensioen in de industriële sector, in de bouwsector. De werkgeversbijdragen op de aanvullende brugpensioenuitkeringen werden eveneens opgetrokken om het beroep op het systeem door de ondernemingen te verminderen. Deze bijdragen werden tijdens de jongste begrotingscontroles meermaals herzien, steeds met de bedoeling het beroep op het brugpensioen te ontmoedigen en zo de uitgaven van de RVA te verminderen.

Er is zeer weinig stijging in de gemiddelde leeftijd om met brugpensioen te gaan, maar een lichte positieve evolutie in het aantal en de leeftijdsstructuur van de toetreders (zie grafiek 4).

GRAFIEK 4: EVOLUTIE VAN DE INSTROOM IN HET STELSEL VAN WERKLOOSHEID MET BEDRIJFS-TOESLAG PER LEEFTIJDSCATEGORIE

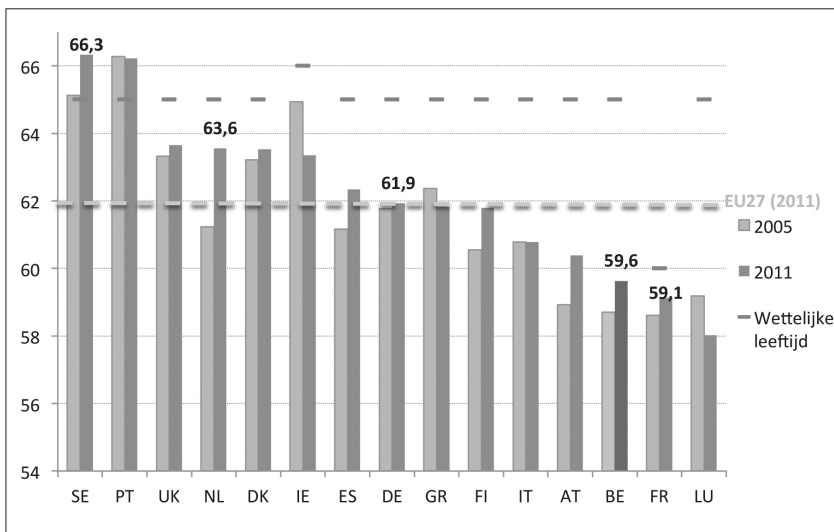

Bron: RVA.

Wat betreft de versoepeling van de loopbanen die mogelijk werd gemaakt via de systemen van tijdskrediet/onderbreking aan het einde van de loopbaan, worden de toegang tot en het recht op deze – verhoogde – uitkeringen moeilijker gemaakt. De initiële doelstelling van deze systemen, namelijk de loopbanen verlengen door soepeler en meer ontspannen werken mogelijk te maken, werd hoegenaamd niet waargemaakt en rechtvaardigt de opgelegde beperkingen.

Een vergelijking met de andere landen van de EU geeft duidelijk het belang aan van de problematiek in België in vergelijking met de andere lidstaten. De opgetekende prestaties, zowel wat de tewerkstelling van oudere werknemers als wat de effectieve leeftijd om met pensioen te gaan betreft, liggen beneden wat werd waargenomen in onze buurlanden en in de EU. De effectieve leeftijd om met pensioen te gaan is over de periode 2005-2011 licht gestegen (grafiek 5).

GRAFIEK 5: EVOLUTIE VAN DE EFFECTIEVE GEMIDDELDE PENSIENLEEFTIJD VOOR MANNEN

Bron: OESO-ramingen gebaseerd op de resultaten van nationale onderzoeken en van EU-enquête naar de arbeidskrachten.

2.2.3. De hervorming van de vervroegde pensioenen en van het ambtenarenpensioenen

In november 2011 besluit de regering tot een nieuwe pensioenhervorming. De essentiële punten betreffen het hervormen van de toegang tot het vervroegd pensioen: men zal een toereikende loopbaan moeten kunnen bewijzen en over het algemeen 62 jaar moeten geworden zijn om met pensioen te mogen gaan. De regelingen voor de ambtenaren, die guller zijn dan die voor de werknemers en de zelfstandigen, worden hervormd, met name door bij de berekening van het pensioen rekening te houden met de laatste 10 loopbaanjaren in plaats van de laatste 5 jaren.

De tijd dat het inzake wettelijk pensioen de doelstelling was om voor alle werknemers een niveau te bereiken dat vergelijkbaar was met dat van de ambtenaren, ligt ver achter ons (zie Peemans-Poulet, 1995). De verlenging van de levensverwachting,

de opaboom, de opeenvolgende economische crisissen die een gat sloegen in het budget van de sociale zekerheid en van de overheidsfinanciën in het algemeen, hebben dat optimisme gefnuikt. Zelfs het ambtenarenpensioen, dat lang als een taboe werd beschouwd, werd naar beneden toe herzien.

Met de verlenging van de levensduur zal op een of ander moment rekening moeten worden gehouden, onze strategie om de overheidsfinanciën te herstellen en geld opzij te zetten is mislukt en de vergrijzing is in opmars. De overheid zal keuzes moeten maken: ofwel de pensioenen verminderen, ofwel de bijdragen of heffingen verhogen om de extra uitgaven te bekostigen, ofwel de pensioenleeftijd optrekken, ofwel een combinatie van al deze maatregelen. Wij zijn van mening dat de heffingen en bijdragen al zeer hoog zijn in België en dat we ons op tijd moeten afvragen of de effectieve pensioenleeftijd en de normale wettelijke pensioenleeftijd niet moeten worden bijgestuurd. We kunnen dat beter op tijd doen en de tenuitvoerlegging spreiden over een vrij lange periode. 10 van de 27 lidstaten hebben een pensioenleeftijd van minimum 67 jaar na 2020 geprogrammeerd en 5 van deze 10 lidstaten – twee andere hebben ze ook geprogrammeerd, maar dan vanaf 62 jaar en 65 jaar – hebben de pensioenleeftijd gekoppeld aan de levensverwachting (aangeduid met een * in tabel 3).

TABEL 3: WETTELIJKE PENSIOENLEEFTIJD IN DE EU: 7 LANDEN HEBBEN AL BESLOTEN ZE AAN DE LEVENSV ERWACHTING TE KOPPELEN

	Pensioenleeftijd in 2009 V= vrouwen (indien verschillende leeftijd)	Pensioenleeftijd in 2020	Andere verhogingen na 2020
BE	65	65	
BG	63 V: 60	65 V: 63	
CZ	62 V: 56 en 8m	63,8 V: 60 en 6m	67 en 2044
DK	65	66	67 + *
DE	65	65,7	67 in 2029
EE	63 V: 61	64	65 in 2026
IE	66	66	68 in 2028
EL	65 V: 60	67	67 + *
ES	65	66 en 4 m	67 + *
FR	60	62	
IT	65 en 4m V: 60 en 4m	66 en 11m	67 + *
CY	65	65 + *	
LV	62	63 en 9m	65 in 2025

	Pensioenleeftijd in 2009 V= vrouwen (indien verschillende leeftijd)	Pensioenleeftijd in 2020	Andere verhogingen na 2020
LT	62 en 6m V: 60	64 V: 63	65 in 2026
LU	65	65	
HU	62	64	65 in 2022
MT	61 V: 60	63	65 in 2026
NL	65	66 en 8m	67 + *
AT	65 V: 60	65 V: 60	65 in 2033
PL	65 V: 60	67 V: 62	67 en 2040
PT	65	65	
RO	63 en 4m V: 58 en 4m	65 V: 61	65 V: 63 in 2030
SI	63 V: 61	65	
SK	62 V: 57 en 6m	62 + *	
FI	63-68	63-68	
SE	61-67	61-67	
UK	65 V: 60	66	67 in 2028

Bron: Europese Commissie, Aanbevelingen 2013.

CONCLUSIES

Beïnvloedt Europa het Europese sociaal beleid? Heeft het een Europees model opgelegd?

We stellen vast dat de lidstaten elk hun geschiedenis voor het instellen van de sociale bescherming hebben. Sommige hebben gekozen voor het model van Bismarck en andere voor dat van Beveridge. De ontwikkelingen en denkrichtingen zijn echter dezelfde en beïnvloeden de aanpassing van het nationale sociale model.

Zo gaat de lancering van de Europese werkgelegenheidsstrategie en van de open coördinatiemethode het mogelijk maken nieuwe thema's te bespreken, zoals activeering, flexizekerheid, actief ouder worden,... In België moet er, om van discussie naar actie over te gaan, gewacht worden op het Generatiepact, in 2005, om tot een eerste alomvattend plan ter bevordering van het werken op oudere leeftijd te komen. Dat heeft evenwel niet de verhoopte resultaten behaald.

In 2012 blijft Europa België aanbevelen om geleidelijk de systemen voor vervroegde uitreding af te schaffen, worden de voorwaarden voor brugpensioen eindelijk stren-

ger, en verhoogt de regering, om de mentaliteit die zich op elk niveau heeft gevestigd te doorbreken, fors de werkgeversbijdragen op de aanvullende brugpensioenuitkeringen om het gebruik van dat brugpensioen af te remmen.

Wat de pensioenen betreft, werd de invloed van Europa vóór 2010 uitgeoefend via de juridische kanalen: de richtlijn betreffende de gelijke behandeling van mannen en vrouwen in de sociale zekerheid leidt uiteindelijk, na jaren besprekingen tussen sociale gesprekspartners, tussen rechtsdeskundigen en leden van de opeenvolgende regeringen, in 1997 tot een fundamentele hervorming van de berekening over 45 loopbaanjaren voor mannen en vrouwen.

Nadat de strategie ter sanering van de overheidsfinanciën en voor het spijzen van een Zilverfonds op een mislukking is uitgelopen, moet er tot 2011 gewacht worden vóór België zich opnieuw waagt aan een meer fundamentele pensioenhervorming. De invloed van Europa, via de economische en monetaire kanalen, is daarbij niet te onderschatten. Het is onder druk van de aanbevelingen en procedures bij buitensporig tekort dat België maatregelen heeft genomen.

Zijn de maatregelen om het vervroegd met pensioen gaan af te remmen, en de pensioenhervormingen in België voldoende? Neen. Om de uitgaven te verlichten, moet de effectieve pensioenleeftijd worden opgetrokken; die blijft een van de laagste van Europa. De toename van de toekomstige vergrijzingsgebonden uitgaven (pensioenen, geneeskundige verzorging) is een van de grootste van Europa met, bij ongewijzigd beleid, een explosieve evolutie van de schuld tegen 2060. Een radicalere reflectie over de sociale zekerheid, zowel wat de prestaties als wat de financiering betreft, is noodzakelijk.

In verband met de thema's die wij hebben verkend, wordt een afschaffing van de brugpensioenmechanismen een dringende noodzaak. Aangezien een grote sociale hervorming er in België minstens 20 jaar over doet⁴ om in concrete vorm gegoten te raken, moeten reeds nu de hervormingen worden gepland die hun uitwerking zullen hebben vanaf 2020, de jaren die het zwaarst zullen worden getroffen door de vergrijzing. Er moet nagedacht worden over de link tussen pensioenleeftijd (of pensioenberekening) en levensverwachting.

Inertie is een kracht die moeilijk te bestrijden is, maar door vol te houden zullen we ons sociaal model uiteindelijk aanpassen aan de nieuwe realiteit van morgen.

(4) Verhoging van de pensioenleeftijd en van de berekening van het pensioen van de vrouwen: tussen 1990-2009; harmonisatie van de statuten arbeider-bediende: tussen 1993-2013.

BIBLIOGRAFIE

Barbier, J.-C., *Europe sociale: l'état d'alerte*, Observatoire social européen, Opinion paper nr. 13, januari 2013.

Centrale Raad voor het Bedrijfsleven, Beleidscyclus van het Europees Semester, *Maandelijks sociaal-economische nieuwsbrief*, nr. 188, februari 2013.

De Galan, M., Algemene inleiding, in *Vijftig jaar sociale zekerheid... en daarna?, De sociale zekerheid: een spiegelbeeld van de maatschappelijke evolutie*, deel 1, Bruylant, 1995.

European Commission, *The 2012 Ageing Report, Economic and budgetary projections for the 27 EU member States (2010-2060)*, European Economy 2/2012.

Europese Commissie, *Aanbeveling van de Raad, 2011, 2012, 2013*, http://ec.europa.eu/europe2020/making-it-happen/country-specific-recommendations/index_en.htm.

Europese Commissie, s.d., online <http://ec.europa.eu/social/home.jsp?langId=nl>.

Ferrera, M., *Liberal Neo-Welfarism: new perspectives for the European Social Model*, Observatoire social européen, Opinion paper nr. 14, februari 2013.

Hoge Raad voor de Werkgelegenheid, Onvoldoende of niet-uitgevoerde maatregelen uit het Generatiepact, in *Verslag 2012*, 25 juni 2012.

Kesenne, J., *De financiering van de gezondheidszorguitgaven in België*, Itinera Instituut Opinie, 2013/06.

Moulaert, T., Le Pacte de solidarité entre les générations, *Courrier hebdomadaire*, CRISP, nr. 1906-1907, pp. 5-68, 2006.

Natali, D., *Pensions in Europe, European Pensions, The Evolution of Pension Policy at National and Supranational Level*, P.I.E. Peter Lang, 2008.

Nationale Arbeidsraad, De sociale gesprekspartners en het beheer van de sociale zekerheid, in *Vijftig jaar sociale zekerheid... en daarna?, Werknemers en werkgevers: van eisen naar samenlevingsprojecten*, deel 9, Bruylant, 1995.

Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), *OECD Employment Outlook 2013*, OECD Publishing, http://dx.doi.org/10.1787/empl_outlook-2013-en.

Peemans-Pouillet, H., De 70ste verjaardag van de werknemerspensioenen..., in *Vijftig jaar sociale zekerheid... en daarna?, En toen kwam het pensioen*, deel 7, Bruylant, 1995.

Pochet, P., De invloed van de Europese integratie op de nationale hervormingen van het sociaal beleid in de bismarckiaanse landen, *Belgisch Tijdschrift voor Sociale Zekerheid*, 3/2011.

Vandenbroucke, F., *The active welfare state revisited*, Leerstoel Herman Deleeck, Die Keure, La Chartre, 2013.

Vanhercke, B., *Assessing the effectiveness and the impact of the social OMC in preparation for the new cycle*, Country study Belgium, OSE, 2009.

Van Langendonck, J., Het doel van de sociale zekerheid, in *Vijftig jaar sociale zekerheid... en daarna?, De sociale zekerheid: een spiegelbeeld van de maatschappelijke evolutie*, deel 1, Bruylant, 1995.

VBO, *Hoe 50-plussers langer aan het werk houden?, Experience is our capital*, september 2011.

INHOUDSTAFEL

FORUMTEKST: IS HET BELGISCH SOCIAAL MODEL HOUDBAAR?

DE GEVOLGEN VAN DE EUROPESE AANBEVELINGEN VOOR HET EINDELOOPBAAN- EN PENSIOENBELEID: HET WERKGEVERSSTANDPUNT

1.	ALGEMEEN KADER: DE SOCIALE PARTNERS EN DE SOCIALE ZEKERHEID	605
1.1.	INLEIDING: OORSPRONG VAN DE SOCIALE ZEKERHEID EN VAN HET PARITAIR BEHEER	606
1.2.	EVOLUTIE VAN DE SOCIALE ZEKERHEID – INSTRUMENTEN VOOR VEELERLEI BELEID	607
1.3.	BESLUIT – STANDPUNT VAN DE VBO-WERKGEVERSVERTEGENWOORDIGERS	610
2.	INVLOED VAN EUROPA OP HET WERKGELEGENHEIDSBELEID VOOR OUDEREN EN DE PENSIOEN	611
2.1.	PERIODE VOOR 2010: DE ROL VAN EUROPA LIJKT BEPERKTER, MAAR IS AL BESLISSEND OM BELGIE TOT HERVORMINGEN AAN TE ZETTEN	611
2.2.	PERIODE NA 2010: DE NIEUWE ECONOMISCHE GOVERNANCE, HET EUROPEES SEMESTER WORDEN KEURSLIJVEN DIE BELGIE VERPLICHTEN OM TE HERVORMEN	617
	CONCLUSIES	622
	BIBLIOGRAFIE	624